

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 7 (Nisan/April 2022), s. 225-244.
Geliş Tarihi-Received: 20.03.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 25.04.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1090626

19. Yüzyıl Şairlerinden Erzurumlu İsmail Hakkı ve *Mevlid*'i

One of the 19th Century Poets İsmail Hakkı from Erzurum and His Mawlid

Hayriye DURKAYA*

Öz

19. yüzyıl, Batı tesirinde yenileşme hareketleri sebebiyle divan şiirinin etkisini ve varlığını yitirmeye başladığı bir dönem olmuştur. Fakat bu süreçte, divan edebiyatı çizgisinde ve dinî-tasavvufi içerikli metinler yazılmaya devam etmiştir. 19. yüzyıl şairlerinden İsmail Hakkı da dinî-tasavvufi mahiyette eserler kaleme alan şairlerden biridir. İsmail Hakkı hakkında tezkirelerde veya diğer bibliyografik kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. Hakkındaki bilgilere eserlerinden ulaşılabilmektedir. Erzurumlu bir şair olan İsmail Hakkı, Sultan Abdülaziz (1830-1876) döneminde yaşamıştır. Dinî ilimler üzerine eğitim aldığı anlaşılan şairin *Mevlid* adını verdiği bir eseri vardır. Eserin müellif nüshası üç yüz varaktan meydana gelmektedir. Eser, manzum olarak kaleme alınmıştır. Yedi bölüm olmak üzere tertip edilen metinde kâinatın yaratılışı, Hz. Muhammed'in doğumu, hicreti, miraca çıkışı, çeşitli mucizeleri, vefatı ile kıyamet alametleri ve ahiret hayatı anlatılmıştır. İçerik açısından bakıldığında metnin -her ne kadar şair, kitabını mevlid olarak nitelese de- tipik bir mevlid özelliği göstermediği, daha çok siyer türü içerisine yer alabileceği görülür.

Bu çalışmada Erzurumlu İsmail Hakkı'nın hayatı hakkında bilgi verilecek, bahsi geçen eser, şekil ve içerik açısından genel hatlarıyla tanıtılmaya ve incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, 19. yüzyıl, İsmail Hakkı, *Mevlid*.

Abstract

The 19th century was a period in which diwan poetry began to lose its impact and existence due to the reforms under Western influence. Regardless, texts with religious-Sufism (mystical) content continued to be written in the line of diwan literature. İsmail Hakkı, a 19th-century poet, is one of the poets who wrote works of religious-Sufistic nature. There is no record of İsmail Hakkı in poets' biographies (tezkires) or other bibliographic sources. Information about him was obtained from his works. İsmail Hakkı, a poet from Erzurum, lived during the reign of Sultan Abdülaziz (1830-1876). The poet, who appears to have been educated on religious sciences, has a work named "*Mawlid*". The author's copy of the text consists of three hundred leaves. The text was written in verse. The text, which is written in seven parts, narrates the creation of the universe, the birth of the Prophet, his migration, ascension into the Miraj, various miracles, his death, the signs of the doomsday, and the life of the hereafter. Although the poet describes his book as a mawlid and can be included in the prophetic biography literature it is seen that, in terms of content, the text does not show characteristic mawlid features.

This study provides the information about the life of İsmail Hakkı from Erzurum, and mentions work introduced and examined in terms of form and content.

* Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye, e-posta: hayriye.drky@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1373-4284>.

Keywords: Divan poetry, 19th century, İsmail Hakkı from Erzurum, *Mawlid*.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, 14. yüzyılda başladığı kabul edilen 19. yüzyıla değin sayısız şair ve esere ev sahipliği yaparak yüzyıllar boyunca varlık sürdürmüş bir dönemi kapsar. İlk önce Fars edebiyatını model almak suretiyle başlayan bu serüven, Türk şairlerin bedi kudretiyle aşama kaydederek ilerler. Kendine has gelenekselleşen yapısıyla Osmanlı hâkimiyeti boyunca canlılığını sürdüren Klasik Türk edebiyatı, Osmanlının çöküş dönemine girmesinden sonra varlık alanını iyiden iyiye yitirse de geleneğin devamı sayılabilecek eserler yazılmaya devam eder.

II. Mahmud döneminden itibaren yeni bir ivme kazanan zihniyet çözülüşünün yeni bir edebiyat anlayışını doğurması, 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşir. Çünkü siyasette ve kültürde görülen değişimlerin edebiyata yansması uzun bir sürecin sonucudur (Horata, 2019, s. 223-24). 19. yüzyıl divan şiirini ise üç başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi "Encümen-i Şuara Topluluğudur". 1867'de divan şiirini canlandırmak amacıyla kurulan encümen, her hafta Hersekli Arif Hikmet'in evinde toplanarak yazdıkları şiirleri değerlendirmişlerdir. 19. yüzyıl divan şiirinin en güçlü temsilcileri, bu topluluğa mensup olan Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî ve Hersekli Arif Hikmet'tir. Encümen üyelerinin kasidede Nef'î'yi gazelde ise Na'îli-i Kadîm ve Fehîm-i Kadîm'i örnek aldığı görülür. İkinci başlık, "Mahallileşme Hareketini Sürdürenlerdir". Bu hareket, 18. yüzyılda Nedîm'le en güçlü temsilcisini bulurken 19. yüzyılda, bayağılığa düşerek duygu derinliği ve hayal zenginliğinden noksan şiirler vermiştir. Üçüncüsü ise "Dinî-Tasavvufi Şiir Yazan Şairlerdir". Nâsır Abdalbâkî Dede, Müştak Baba, Safâyî Dede, Türâbî Baba, Şeyh Nazîf ve Osman Şems gibi isimler bu şekilde eser yazan şairlerden bazılarıdır (Ünver, 1988, s. 133-36).

Din ve tasavvuf bahsinin, 19. yüzyıl divan şiirinde işlenmeye devam etmesi aslında olağan bir durumdur. Zira toplum nezdinde kutsal sayılan değerler, daima bir yönüyle edebiyattaki yerini korumuştur. Osmanlı coğrafyasında yetişen çoğu divan şairinin, din ve tasavvuf konusuna değindiğini edebî ürünlerde gözlemlemek mümkündür. Bu konuya -çalışmada bahsi geçecek şairin Erzurumlu olmasından dolayı- Erzurumlu divan şairleri örnek gösterilebilir. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan döneme bakıldığında Erzurum'da yetişen divan şairlerinin tamamına yakınının tasavvufi bir kültürden geçtiği, 19. yüzyıla gelindiğinde ise mutasavvıf olmayan şairlerin bile din ve tasavvufa meyl ettiği görülür. Bunda Erzurum'da gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşı, devlet yönetiminde yaşanan buhranlar neticesinde şairlerin manevi bir yardımcıya ihtiyaç duyması etken olabilir (Atak, 2018, s. 469-70).

Din ve tasavvuf, klasik şiirin muhtevasında bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde aktarılmak kaydıyla ele alınmıştır. Yani mutasavvıf şairler, dinî-tasavvufi düşünceleri nasihat vermek veya bu düşünceleri yaymak amacıyla kullanırken bazı şairler ise -mutasavvıf olmasa bile- dinî-tasavvufi terminolojiden yararlanmışlardır. Bu öğeleri doğrudan aktarmak isteyen bir kısım şairler, mecazî anlatımlarla sarılı bir üslup tercih ederek kendi şairlik yeteneğini ispatlama endişesi taşımaz. Halkın anlayabileceği sade ve samimi bir anlatıma yer verir. 15. yüzyıl şairlerinden Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'si de bu doğrultuda yazılmış eserlere verilebilecek en iyi örnek olup hem yazıldığı dönemde hem de sonraki yüzyıllarda çoğu şaire tesir etmiştir. 19. yüzyılda yaşamış olan Erzurumlu İsmail Hakkı da bu tesir neticesinde eserler kaleme almış bir isimdir.

Erzurumlu İsmail Hakkı'nın Hayatı

Erzurumlu İsmail Hakkı'nın hayatı hakkında tezkirelerde veya diğer bibliyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Şairin *Kitâb-ı Gevheriyye* adlı eseri hakkında yapılan çalışmada, araştırmacının eserden hareketle elde ettiği bilgiler ve tarafımızca Erzurumlu İsmail Hakkı'nın torunlarından Muhittin Günler ile yapılan görüşme, şairin yaşantısıyla ilgili iz sürmek konusunda yol gösterici olmuştur.

İsmail Hakkı, *Kitâb-ı Gevheriyye*'de belirttiğine göre 1242 (1826/1827) tarihinde doğmuştur. Memleketi, Erzurum'un İspir ilçesine bağlı Cibali köyüdür. Babasının künyesi, Ahmed bin Osman'dır (Ataseven, 2020, s. 19-20).

*İki yüz kırık iki olmuştu târih
Ki biñden şoñra idi bu tevârih*

*Vaţanımız kazâ-ı Erzurumdur
Cibâl kırye hem meskenimüzdür* (Ataseven, 2020, s. 492)

*Atamdur dahı Ahmed bin 'Osmân
Ebâ ecdâdına sen eyle ihsân* (Ataseven, 2020, s. 493)

İsmail Hakkı, adından kaynaklı olarak "Hakkı" mahlasını kullanmıştır. Şair, her iki eserinde de daha çok "Hakkı" namını kullanmakla beraber kimi zaman "İsmail Hakkı" diye de adını açık bir şekilde söylemiştir. Aşağıdaki örnekler, *Mevlid*'den alınan beyitlerdir.

*Ey Haqqı haqâyıkdan remz eyle deqâyıkdan
El çek bu 'avâ'ıkdan dīvâna gidersin¹ sen* (32a)

*Haqqı sen olduñsa sözünde şâdiq
Şalâvat ehli ol şalâvat ehli* (43b)

*Haqqı İsmâ'îl faķiri eyleme andan cüdâ
Her şehër gözler şabâdan ire añâ nefehât* (48a)

Sultan Abdülaziz döneminde yaşadığını dile getiren şair, padişahın övgü dolu sözlerle bahsederek onun devrinde mutlulukla hayatını devam ettirdiğini söyler (Ataseven, 2020, s. 19).

*Hilâfetde dururdu âl-i 'Osmân
Huşûşâ şâhımız 'Abdü'l-'azîz Hân*

*Otururdum selâmet devletinde
Yazardım düni günü 'izzetinde* (Ataseven, 2020, s. 493)

İsmail Hakkı'nın torunu Muhittin Günler'le yaptığımız görüşmeden elde edilen bilgiler şu şekildedir: "Babamın dedesi olan İsmail Hakkı, 1242'de Cibali'de doğmuş. Babasının adı Ahmed'dir. Üç erkek kardeşmişler. Sultan Abdülaziz zamanında yaşamış. Otuz altı yaşında ilk, altmış yaşında son kitabını yazmış. Eserlerinin ikisi kayıptır. Eldeki eserlerini ise ninem Rus Savaşı'nda donuna saklayarak korumuş. İki hanımı varmış. Onlar da Erzurumlu ama farklı köylerden. Birinden dört kız, üç oğlan; diğerinden iki kız, bir oğlan çocuğu olmuş. Çiftçilik ve birkaç yerde imamlık yapmış. Fıkıh, tefsir, kelam ve

¹ İkinci tekil şahıs ve iyelik eklerinin çoğu zaman "nazal n"e yerine "nun" ile yazıldığı görülmektedir. Gerekli düzeltme yapılarak örnek beyitler transkribe edilmiştir.

akaid görmüş. Dedem, Erzurum'un Kireç Köyü'ndeki bir hocadan ders alırken hocanın söylediklerine karşı çıkmış. Hoca, bu duruma kızsada da içine bir şüphe düştüğünden müftüye sormuş. Müftü, gerçekten de hocanın fetvasının yanlış olduğunu söylemiş. Gece olduğunda ise hocanın gözüne uyku girmemiş. Hatta karısı, neden uyuyamadığını sorunca "senin de Kara İsmail gibi taleben olsun, sen de uyuyamazsın." demiş. Bu olay üzerine hoca, talebesine (İsmail Hakkı) artık kendisinin ders veremeyeceğini ve başka bir âlimden ders alması gerektiğini söylemiş. Ondandı sonra Bayburt'un Os Köyü'ne giderek Muhammed Naim Hoca'dan icazet almış. Dedemin mezarı Cibali Köyü'nde ama yeri tam olarak belli değil."²

Eserleri

Erzurumlu İsmail Hakkı'nın eserleri, herhangi bir kütüphaneye bağışlanmış değildir. Aile bireyleri tarafından muhafaza edilen eserleri içerisinde gün yüzüne çıkanlar, *Kitâb-ı Gevheriyye* ve çalışmada bahsi geçecek olan *Mevlid*'dir.

a) Kitâb-ı Gevheriyye:

Kitâb-ı Gevheriyye, 1862 yılında tamamlanmış olup 225 varaktan oluşan bir eserdir. Daha fazla kaside olmakla beraber gazel ve şarkı kullanılan nazım şekilleridir. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinden hareketle kaleme alınan eser, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü kâinatın yaratılışı, cennet ile cehennem özellikleri, Hz. Peygamber'in doğumuna kadar gerçekleşen hadiseleri kapsamaktadır. Asıl konunun işlendiği bölüm, Hz. Peygamber'in doğumuyla vefatına kadar geçen süreyi ve kıyamet alametlerini içerir. Kitabın son bölümü "ihtimatü'l-kitâb" başlığı olup burada kitabın sona erdiği açıkça söylenir ve Allah'a niyazda bulunulur. İnsanlara nasihat vermek için eserini yazdığını belirten müellif, sade bir anlatım kullanmıştır (Ataseven, 2020). *Kitâb-ı Gevheriyye* hakkında Yusuf Ataseven tarafından doktora tezi hazırlanmış (2019) ve bu çalışma daha sonra yayımlanmıştır (2020).

b) Mevlid

Yukarıda da söylendiği üzere, İsmail Hakkı'nın eserleri ailededir. Bu eser aynı aileden olan, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Mevlüt Günler tarafından şahsıma ulaştırılmıştır.

Eserin Yazma Nüshasının Tavsifi

Mevlid'in sadece görüntülerine ulaşıldığından kitabın fizikî özelliklerini tavsif etme noktasında cilt özelliklerine dair herhangi bir bilgi verilemeyecektir. Bunun dışında söylenebilecekler ise müellif nüshası olan eser, toplam 300 varaktır. Söz başları, ayetler, kelime halindeki redifler ve mütekerrir beyitler kırmızı mürekkeple yazılıdır. Hattın cinsi harekeli nesihdir. On yedi satır, çift sütun şeklinde tertip edilmiştir.

Nüshanın Başı:

*İlâhım'dur benim ol zât-ı a'âlâ
Kamunuñ hâlıkıdır ol te'âlâ* (1b)

Nüshanın Sonu:

*Bu fâ'ide kıala benden eşerler
Ümîd var kim du'â ihsân [ederler]* (300a)

² Aynı kaynak kişiyle *Kitâb-ı Gevheriyye* hakkında çalışma yapan Yusuf Ataseven de görüşme yapmıştır (Ataseven, 2020, s. 21).

³ Nüshanın son sayfası tahrip olduğundan vezin ve anlam birliği göz önünde bulundurularak metin tamiri yapılmış; eklenen kelime köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

Eserin Şekil Özellikleri

Belli bir konuyu ya da iç içe girmiş çeşitli konuları anlatan mesneviler, benzer şekilde oluşturulmuştur. Buna göre mesnevilerin genel tertibinde giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü bulunmaktadır (Kartal, 2014, s. 93). İsmail Hakkı'nın mevlidi de bu tertip üzere kurulmuştur. Besmeleyle başlayan eser, sebep-i telif ile devam etmiş ve konunun işleneceği kısma mukaddimetü'l-kitab başlığı ile geçilmiştir. Ana bölümde genellikle Farsça ve Arapça başlıklar açılarak muhteva belli bir düzen içerisinde işlenmiş ve eser, hatime ile sonlandırılmıştır. Özellikle Türk edebiyatında görülen, mesnevi içerisinde farklı nazım şekillerine yer verme eğilimi (Kartal, 2014, s. 82), İsmail Hakkı'nın eserinde de görülür. Ancak bu noktada metindeki kaside sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir.⁴ Kullanılan bir diğer nazım şekli de sayıca az olmakla beraber şarkıdır. Şair, "li-muharririhi" adı altında yazdığı örneklerde şarkı nazım biçimini kullanmıştır. Manzumeler, aruzun çeşitli vezinleriyle kaleme alınmıştır. İsmail Hakkı, sebep-i telif kısmında "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle söze başladığını duyurur.

Tamām oldı du'ā el-ḥamdülillāh
Söze başlayalım eş-şükrü li'llāh

Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
Şalāvāt kıl ṭarīḳin ṭut Resūl'ün (3a)

Metin içerisinde farklı vezinlere geçiş yapılmış ve bazı manzumelerin başlangıcında bir beyitle hangi vezinle yazıldığı söylenmiştir.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün baḥr-ı remel
Ey 'aziz evzānı bil kim olmayasın ḳadd-i dāl (72a)

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün
Vezni budur ey 'azizim ezber it kıl yādgār (255a)

Mefâ'ilün fe'ilātün mefâ'ilün fe'ilātün⁵
Bu bahre mebhāş-ı Mecnūn diñildi buldı şebāt (291a)

Eserde "li-muharririhi" başlığı altında eklenen manzumelerle söze hareketlilik katılmıştır. Yine dinî-tasavvufi içeriğe sahip olmakla beraber nazım şekli ve vezin açısından çeşitlilik gösteren bu manzumelerin sayısı, altmış beştir. Bunlar, daha çok terennüm edilmek üzere kaleme alınmış şiir kimliğindedirler. Sade olan dilin daha yalın bir hale gelmesi, bazılarının şarkı nazım şekli ile yazılması veya seçilen rediflerin kelime öbeği şeklinde olması, bu manzumelerin daha çok kulağa hitaben yazıldığını düşündürmektedir. Muhammediyye'nin tesirinde kalan şair, kendi eserinin de tıpkı Muhammediyye gibi hem okunan hem de dinlenen bir eser olmasını temenni etmiş olabilir. Zaten şairin, klasik Türk şiirinde daha çok rastlanılan "göz için kafiye" düsturundan farklı hareket ederek halk edebiyatında esas kabul edilen "kulak için kafiye" daha çok önemsendiği görülür. Mesela eserin ilk manzumesi olan tevhid kasidesinde kullanılan revî harfi eliftir. Ancak şair, bazı beyitlerde elif-i maksure örneği olan kelimelerle bu uyumu sağlamıştır.

Ḳamu ebşārı idrāk ider ol zāt
Buñā nāṭıḳdur āyāt-ı mücellā (1b)

⁴ Şairin diğer eseri *Kitâb-ı Gevheriyye'* de de kaside sayısı, mesneviye göre daha fazladır (Ataseven, 2020, s. 33).

⁵ Veznin olması gereken hâli "mefâ'ilün fe'ilātün mefâ'ilün fe'ülün"dür. Ancak nüshada veznin son tef'ilesi "fe'ilātün" olarak yazılmıştır.

Metin içerisindeki bölüm başlıkları ve varak numaralarının dağılımı genel itibarıyla aşağıdaki gibidir.

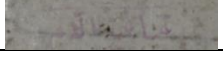
Bölüm Başlıkları	Vr.	Nazım Şekli
Bismillâhirrahmânirrahîm	1b	Kaside
Fî-Beyâni Sebebi't-Te'lîf	2b	Mesnevi
Muqaddimetü'l-Kitâb	3a	Kaside
... ⁶		Mesnevi
Fî-Beyâni Tertîbi's-Semâvât ve'l-Arzeyn	6b	Mesnevi
Fî-Beyâni Hilkati's-Semâvâti's-Seb'	9b	Kaside
Fî-Beyâni Tertîbi Hakkı's-Semâ	10a	Kaside
Fî-Beyâni Tertîbi 'Arzeyni's-Seb' ve Bahri'l-Muhît	10b	Kaside
Fî-Beyâni Qarâri 'Arzeyni's-Seb'	11b	Mesnevi
Fî-Beyâni Keyfiyeti Halkı'l-Cân	13b	Kaside
Fî-Beyâni Târîhi Tekvînâti'l-Felekiyye ve'l-Mülkiyye ve'l-Cân ve'l-Âdem ve'l-Cinneti ve'n-Nas	15a	Mesnevi
Fî-Beyâni Hilkati Âdem 'Aleyhi's-selâm	17a	Kaside
El-Faşlu'l-Evvel Fî-Beyâni Nûri'n-Nebî Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem/ Kâfiyetü'l-Elif	20b	Kaside
Fî-Beyâni Hücubi İsnâ 'Aşer	22a	Mesnevi
Fî-Beyâni Şecreti'l-Yakîn	23a	Mesnevi
Fî-Beyâni Şaffi'l-Ervâh/ Kâfiyetü'l-Bâ	25a	Kaside
Fî-Beyâni Hurûci Âdem 'Aleyhi's-Selâm Mine'l-Cenneti	27b	Mesnevi
Kâfiyetü't-Tâ/ Fî-Beyâni Tecdidi'l-'Ahd	29b	Kaside
Li-muharririhî	32a	Kaside
Mebde'l-Kelâm Ba'de'l-'Aşer	32a	Mesnevi
Fî-Beyâni Tâbüti'l-'Ahd/ Kâfiyetü's-Şâ	34a	Kaside
Li-muharririhî	35b	Kaside
Meşnevî	35b	Mesnevi
Li-muharririhî	38b	Şarkı
Fî-Beyâni Mevlûdi 'Abdülmuṭṭalib Cedd-i Resûlullâh Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem	39a	Kaside
Fî-Beyâni Mevlûdi 'Abdullâh Raḍiyallâhu Te'âlâ 'Anh	40b	Mesnevi
Li-muharririhî	41a	Kaside
Li-muharririhî	43a	Şarkı
Li-muharririhî	45a	Kaside
Fî-Beyâni Zuhûrâtı'n-Nebiiyi Şallallâhu Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem	45b	Kaside
Qaşide-i Tâ'iyye/ Na't-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem	46b	Kaside
Li-muharririhî	49a	Kaside
Beyânu Vefâtı 'Abdullâh Ebiyyü'n-Nebî Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem	49b	Kaside

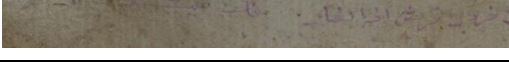

⁶ 3b'yi 4a'ya bağlayan sayfa kopuktur. Bu sayfalardaki tahribatın yanı sıra 3b'nin sonundaki "işbu" olarak düşülen çoban kaydının bir sonraki varanın başlangıcında olmaması bu sayfanın/ sayfaların noksan olduğunu göstermektedir.

Li-muḥarririhi	50a	Şarkı
Beyānu Müddeti Ḥamli'n-Nebiyyi Şallallāhu 'Aleyhi ve Sellem	50b	Kaside
Na' t-1 Resūlullāh Şallallāhu 'Aleyhi ve Sellem/ Li-muḥarririhi	53a	Kaside
Fī-Beyāni Meclisi'l-Mevlūd	53b	Kaside
Baḥr-1 Kaşır	55b	Mesnevi
Li-muḥarririhi	58a	Kaside
Fī-Beyāni İhyā'ü Leyleti'l-Mevlūd ve İhtimām- Faşl-1 Evvel	60b	Kaside
Beyt	63a	Şarkı
Maṭlab-1 Faşl-1 Şānī Faşlun Fī-Beyāni İrhāşātı'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selām Kaḫle'n-Nübüvveti ve bi-Mu' cizātıhi Ba' deḫā	63b	Kaside
En-Nevi' ü'l-Evvel Fī-Beyāni Vec' i ' Ayni'n-Nebiyyi 'Aleyhi ve Sellem	64a	Kaside
En-Nevi' ü's-Şānī Fī-Beyāni Münakaşatı'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selām Me' a Ebū-Cehl 'Aleyhü'l-La' neti	68b	Kaside
... ⁷	73a	Kaside
Kışsa-1 Geyik/ Meşnevī	74a	Mesnevi
Fī-Beyāni Hikāyeti Keler	75a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	76a	Şarkı
Fī-Beyāni Diğer Mu' cizātı' Aleyhi's-selām Ba' dü'n-Nübüvvet/ Kaḫfiyetü'n- Nün	76b	Kaside
En-Nevi' ü'r-Rābi' Fī-Beyāni Nikāhi Ḥadīceti'l-Kübrā Raḫıyallāhü ' Anḫā	77b	Mesnevi
Fī-Beyāni Nesebi Ḥadīce Raḫıyallāhü ' Anḫā	79a	Mesnevi
Kaḫfiyetü's-Sin (Kaside içerisindeki "li-muḥarririhi" başlığı tegazzül olarak değerlendirilmiştir.)	80a	Kaside
Meşnevī	82a	Mesnevi
Kaḫfiyetü's-Şin	85a	Kaside
Meşnevī	86b	Mesnevi
Meşnevī (Mesnevi içerisinde "li-muḥarririhi" başlığında gazel bulunur.)	90b	Mesnevi
Münacāt Li-muḥarririhi	92b	Kaside
Li-muḥarririhi	93b	Gazel
Kaḫfiyetü's-Şād	94a	Kaside
Münacāt	94b	Kaside
Meşnevī	95b	Mesnevi
Kaḫfiyetü't-Ṭā	97b	Kaside
Münacāt	99a	Kaside
Meşnevī	99b	Mesnevi
En-Nevi' ü'r-Rābi' Fī-Beyāni 	101a	Mesnevi
En-Nevi' ü'l-Ḥams Fī-Beyāni Evlādı'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selām/	102a	Kaside

⁷ 72b'yi 73a'ya i bağlayan kısımda eksik sayfa/sayfaların olduğu düşünülmektedir. 72b'nin sonundaki çoban kaydı ile 73a'nın başlangıcı aynı değildir. Ayrıca 73a'daki manzumenin, bir önceki kasidenin devamının olmadığı farklı bir revî harfiyle yazılmış yeni bir kaside olduğu görülür.

⁸ Okunamayan ifadeler aynen kopyalanmıştır.

Ḳāfiyetü'z-Zā		
Li-muḥarririhi	103a	Şarkı
Meşnevî	104a	Mesnevi
En-Nevi'ü's-Sâdis Fî-Beyâni İhyâ'ü Ebeveyhi Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem	105a	Kaside
Ḳaşîde/ Ḳāfiyetü'l-'Ayn *En-Nevi'ü's-Sâbi' Fî-Beyâni İhtilâfi'l-Ekâvîl Fî-Haḳḳı Ebî-Tâlib 'Ammu'n-Nebiiyi 'Aleyhi's-selâm	106a	Kaside
Li-muḥarririhi	107b	Kaside
En-Nevi'ü's-Şâmin Fî-Beyani Aḥvâli's-Sâlikîn	108a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	110b	Kaside
 Fî-Beyâni Mi'râci'n-Nebiiyi 'Aleyhiselâm/ Ḳāfiyetü'l-Ġayn	111b	Kaside
Li-muḥarririhi	115b	Kaside
Ḳāfiyetü'l-Fâ	115b	Kaside
Li-muḥarririhi	117a	Kaside
Beyânu Ḳıṣṣa'î Dellâke binti Fir'avn	120a	Kaside
Li-muḥarririhi	121a	Kaside
Li-muḥarririhi	122a	Kaside
Li-muḥarririhi	124a	Kaside
Li-muḥarririhi Münâcât	125b	Gazel
Mükâleme-i Âdem 'Aleyhi's-selâm/ Ḳāfiyetü'l-Lâm	128a	Kaside
Li-muḥarririhi	128b	Kaside
Li-muḥarririhi	131a	Kaside
Beyânu Feleki Şânî	131b	Mesnevi
Beyânu Meleki'l-Mevt/ Ḳāfiyetü'l-Mîm	132b	Kaside
Li-muḥarririhi	134b	Şarkı
Li-muḥarririhi	136b	Kaside
Li-muḥarririhi	138a	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	140b	Kaside
Beyânu Şu'ûdi Resûlullahu 'Aleyhi's-selâm Fî-Feleki'r-Râbi'	141b	
Diğer Rivâyet/ Meşnevî	142b	Mesnevi
Ḳāfiyetü'l-Hâ	144b	Kaside
Başlıksız	146b	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	149a	Kaside
	149b	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	150b	Şarkı
Meşnevî	151b	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	154a	Kaside
Fî-Beyâni Tafşîli 'Arş/ Ḳāfiyetü'l-Yâ	154a	Kaside
Beyânu Su'âli Rabbi'l-'İzzet Cellet 'Azâmeti	155b	Mesnevi
Li-muḥarririhi	156b	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	159a	Kaside
Ḳaşîde-i Nüniyye Fî-Medḥi Nebiiyi 'Aleyhi's-selâm	159b	Kaside

Meşnevî	161b	Mesnevi
Beyānu Tenbîhātî'l-Hiye 'İzz ü Celle/ Qāfiyetü'l-Elif	163b	Kaside
Münacāt	164b	Kaside
Qaşide-i Medḥiyye	171b	Kaside
Tezyil Fî-Beyāni'ş-Şalavāt ve Fezā'ilhā	173a	Kaside
Beyt	174a	Kaside
Faşlu'r-Rābi' Fî-Beyāni Hicreti'n-Nebiyyi Şallallāhu Te'alā 'Aleyhi ve Sellem Fî'l-Medīneti'l-Münevvere	175a	Kaside
Meşnevî	176a	Mesnevi
Kāfiyetü'l-Bā	177a	Kaside
Li-muḥarririhi	178a	Kaside
Fî-Beyāni 	178a	Mesnevi
Fî-Beyāni Aḥvāli'ş-Şiddik Raḍiyallāhu 'Anh	179a	Mesnevi
Fî-Beyāni Teveccühi'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selām İle'l-Medīne/ Qāfiyetü't-Tā	179b	Kaside
Fî-Beyāni Nüzüli 'Aleyhi's-selām Fî'l-Medīneti'l-Münevvere Zādallāh Şerrefehā	180b	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	181b	Kaside
Qāfiyetü'ş-Sâ	181b	Kaside
Qaşide-i Medḥiyye	182b	Kaside
Meşnevî	183a	Mesnevi
Qāfiyetü'l-Cim/ Fî-Beyāni Nüzüli'l-Muhâcirin İle'l-Medīne	184b	Kaside
Tetimme Fî-Beyāni Velîmi Fâṭıma Raḍiyallāhu 'Anhâ/ Meşnevî	185b	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	188a	Kaside
Qāfiyetü'l-Hâ/ Fî-Beyāni Ḥücceti'l-Vedâ'	188b	Kaside
Baḥr-i Kaşir	189b	Kaside
Li-muḥarririhi	190b	Kaside
Qāfiyetü'l-Hâ	190b	Kaside
 Beyt	191b	Kaside
El-Faşlu'l-Hâmis Fî-Beyāni Vefâtî'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-selām ve Bihi Nesta'in	192a	Mesnevi
Qāfiyetü'd-Dāl	193a	Kaside
Li-muḥarririhi	194a	Şarkı
Meşnevî	194b	Mesnevi
Qāfiyetü'z-Zāl	195b	Kaside
Fî-Beyāni Mecî'i Meleki'l-Mevt	196a	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	196b	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	198a	Kaside
Qāfiyetü'r-Râ	198a	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	199a	Kaside
Fî-Beyāni Zemmi'd-Dünyâ Eḥâdiş-i Kudsi	199b	Mesnevi
Qāfiyetü'z-Zâ/ Ḥâdiş-i Kudsi	201a	Kaside

Li-muḥarririhi	202a	Kaside
Fī-Beyāni Diğer Zemmi'd-Dünyā	202a	Kaside
El-Faşlü's-Sādis Fī-Beyāni Eşrāṭi's-Sā'ati ve İktirābihā	206b	Kaside
Li-muḥarririhi	208a	Kaside
Meşnevī	208a	Mesnevi
En-Nevi'ü's-Şāliḡ Kāfiyetü's-Şin/ Fī-Beyāni Hurūci Beni'l-Aşfer	210a	Kaside
En-Nevi'ü's-Şāliḡ Fī-Beyāni 'Alāmeti'l-Kübrā	211a	Mesnevi
En-Nevi'ü'r-Rābi' Fī-Beyāni Hurūci'd-Deccāl 'Aleyhü'l-La'net/ Li-muḥarririhi Beyt	211b	Kaside
Ḳāfiyetü's-Şin	212b	Kaside
En-Nevi'ü'l-Ḥāmis Meşnevī/ Fī-Beyāni Nüzüli 'İsā 'Aleyhi's-selām	213b	Mesnevi
Ḳāfiyetü's-Şād/ En-Nevi'ü'l-Ḥāmis Fī-Beyāni Ye'cüc ve Me'cüc	214b	Kaside
En-Nevi'ü's-Sādis Fī-Beyāni Hurūci Dabbeti'l-Arz	216a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	217a	Kaside
Fī-Beyāni Tulū'ü's-Şems min-Mağribhā/ Ḳāfiyetü'd-Dād	217a	Kaside
Meşnevī	218a	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	219a	Kaside
El-Faşlü's-Sābi' Fī-Beyāni Aḥvāli'l-Ḳıyāmet ve Ba'de'l-Mevt ve Bihi Nesta'ın	219b	Kaside
Meşnevī	219b	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	221b	Kaside
Ḳāfiyetü'z-Zā	222a	Kaside
Meşnevī	223a	Mesnevi
Beyānu Remīm Ecsād	223b	Mesnevi
Beyānu Keyfiyeti'r-Rūḡ	224a	Mesnevi
Ḳāfiyetü'l-'Ayn ve Bihi Nesta'ın	224a	Kaside
Li-muḥarririhi Beyt	225a	Şarkı
Meşnevī	225b	Mesnevi
Ḳāfiyetü'l-Ġayn	226b	Kaside
Meşnevī	227b	Mesnevi
Beyānu Mebḡāsi Melā'iketi'r-Raḡmeti ve Melā'iketi'l-'Azāb	228b	Mesnevi
Ḳāfiyetü'l-Fā	229a	Kaside
Meşnevī	230a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	231b	Kaside
Beyānu İḡyātü'n- Nās Fī-Ḳubūr-Hem	231b	Mesnevi
Li-muḥarririhi	234a	Şarkı
Li-muḥarririhi	237a	Kaside
Hazā Baḡs Fī-Beyāni's-Su'al ve'l-Ḥesāb	237a	Mesnevi
Beyt	239a	Kaside
Beyt	239b	Şarkı
El-Mebḡasü's-Şālis Fī-Beyāni Şāḡafi'l-A'māl	239b	Mesnevi
Ḳāfiyetü'n-Nūn	240b	Kaside
Fā'ide	242a	Mesnevi

Li-muḥarririhi	243a	Kaside
Su'āl-i Diger/ Ḳāfiyetü'l-Vāv	243a	Kaside
	244a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	245b	Kaside
Ḳāfiyetü'l-Hâ/ El-Mebḥaşü'r-Râbi' Fî-Beyâni's-Şefâ' at	245b	Kaside
Li-muḥarririhi	246b	Kaside
El-Mebḥaşü'l-Ḥâmis Fî-Beyâni's-Şühedâ	247a	Mesnevi
Ḳāfiyetü'l-Lâm	248a	Kaside
El-Mebḥaşü's-Sâdis Fî-Beyâni Envâri'l-Mü'minîn	249a	Mesnevi
Li-muḥarririhi Beyt	250a	Kaside
Tezyîl Ḳāfiyetü'l-Yâ	250b	Kaside
Münâcât/ Bâ'iyye	251b	Kaside
El-Mebḥaşü's-Sâdis Fî-Beyâni Ehli'l-Ḳabr ' Alâ Ḥurûfi't-Teheccî (Elifname türündedir. Her bir başlıkta Arap alfabesindeki harfler sırasıyla yazılmıştır.) *El-Mebḥaşü's-Sâbi' Fî-Beyâni Ahvâli'l-Mizân (252b) *El-Mebḥaşü's-Şâmin Fî-Beyâni'l-Ḥavz (253a) *Fâ'ide-i Uḥrâ (253b) *Fâ'ide-i Uḥrâ (254a) *Fâ'ide-i Uḥrâ (254b) *Su'âl ve Fâ'ide-i Uḥrâ (255a) *El-Mebḥaşü's-Şâmin Fî-Beyâni Ahvâli's-Şirât (255a) *Fî-Beyâni ' Uşâti'l-Mü'minîn (256b) *Li-muḥarririhi (257a)	251b	Kaside
El-Mebḥaşü't-Tâsi' Fî-Beyâni Duḥûli'l-Cennet	260a	Kaside
Ehl-i Cenneti Cerden Merden Ebnâ'e Şelaş ve Şelaşeyn	260a	Kaside
El-Mebḥaşü'l-Âşer Fî-Beyâni Derecâti'l-Cinân ve Ehlihâ	261a	Kaside
El-Mebḥaşü'l-Ḥâdî ' Aşr Fî-Beyâni Zebḥi'l-Mevt	262b	Kaside
El-Başşü's-Şânî ' Aşr Fî-Beyâni Keyfiyeti'l-A' râf/ Ḥarfü'l-Mîm	264a	Kaside
El-Mebḥaşü's-Şâliş ' Aşr Fî-Beyâni Ziyâfetillâhi Te'âlâ/ Ḳāfiyetü'l-Yâ	265a	Kaside
Li-muḥarririhi	267a	Kaside
El-Mebḥaşü'r-Râbi' ' Aşr Fî-Beyâni Ru'yetillâh ' İzz ü Cell	267b	Mesnevi
Ḥâtimetü'l-Kitâb Fî-Beyâni Evliyâillâh Ḳaddesallâhu Sırrahu	270a	Kaside
Fî-Beyâni Ta'rifâtı Evliyâillâh/ Li-muḥarririhi	271b	Kaside
Baḥr-i Ḳaşîr	271b	Mesnevi
Li-muḥarririhi	272b	Kaside
Li-muḥarririhi	274a	Kaside
Fî-Beyâni Evşâf ve ' Alâmeti Evliyâ	274a	Kaside
Li-muḥarririhi	275b	Kaside
El-Faşlü's-Şânî Fî-Beyâni Meḳâmâti Evliyâ	276a	Mesnevi
Fî-Beyâni Nefsi Nâṭıka ve Rûḥı Ḥayvânî	277a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	278b	Kaside
Fî-Beyâni'l-Ḥucubi Beyni'l-Ḳalb ve'l-Muḳallib ve Ḥulaşa/ Ḳāfiyetü't-Tâ	279a	Kaside
Li-muḥarririhi	280b	Şarkı

Beyānu Maḳāmı Evvel	280b	Mesnevi
Beyānu Maḳāmı Şānī	282a	Mesnevi
Li-muḥarririhi	283a	Kaside
Fī-Beyāni Maḳāmı Şālīs/ Ḳāfiyetü'l-Lām	283b	Kaside
Fī-Beyāni Maḳāmı Ḥāmīs	285a	Mesnevi
Münācāt	287a	Kaside
Fī-Beyāni Maḳāmı's-Sādis	287a	Kaside
Tezyīl Fī-Beyāni Fıraḳı Ehli't-Tasavvuf	288b	Mesnevi
Ḳaşıde-i Bā'iyye	291a	Kaside
El-Faşlū's-Şālīs Fī-Beyāni Çār Yāri Güzīn Rıdvanallāhu Te'alā 'Aleyhim Ecma'in	292a	Kaside
Fī-Beyāni Kelāmi'n-Nebiyi 'Aleyhi's-Selām ve'l-Aşḫāb	293a	Mesnevi
Südāsī Ḳāfiye-i Hurūfu'l-Hecā (Elifname türündedir.)	295b	Kaside
Baḫr-i Ḳaṣīr	298a	Mesnevi

Bazı başlıkların, farklılık arz eden bir yapısı vardır. Örneğin 25a yüzündeki "Fi-Beyāni Saffi'l-Ervāh/Kāfiyetü'l-Bā" başlığında ruhların dört saf şeklinde yaratılması, vakti gelince cesetler âlemine gönderilecek olması, Peygamber nurundan Hz. Âdem'in yaratılması ve cennete konulması gibi konular anlatılır. *Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* vezniyle yazılan bu kasidenin sonunda

*Muhammed ferd-i câmi'dür odur keşf iden esrârı
Muhammed nûrî lâmi'dür odur mahv iden esrârı*

şeklinde kırmızı mürekkeple yazılı mukaffa bir beyitle *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezninde bir mesneviye geçilir. Bu mesnevide ise Hz. Âdem ile Havva'nın yasak meyveden yemesi, incir yaprağına örtünmeleri gibi mevzular ele alınır. Benzer şekilde 50b sayfasındaki "Beyānu Müddeti Hamli'n-Nebiyi Sallallāhu Aleyhi ve Sellem" başlığı *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* vezniyle kaside nazım şekliyle başlar. Kasidede Hz. Muhammed'in anne karnında geçirdiği süre ve rebülevvel ayında doğması söz konusu edilir. Kasidenin sonunda;

*Cihânda ref olup zulmet ki ol nûr-ı semâ geldi
İrişdi âleme rahmet ki ol kadr-i senâ geldi*

şeklindeki mukaffa beyitle mesnevi nazım şekline geçilir. *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* veznindeki mesnevide Peygamber'in neden rebülevvel ayında doğduğu açıklanır. Hemen akabinde yine;

*Cihândan ref olup zulmet bugün nûr-ı semâ geldi
İrişdi âleme rahmet ki ol kadr-i senâ geldi*

beytiyle *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezninde yeni bir kasideye başlanır. Burada Peygamber'in doğduğu sırada yaşanan mucizevî hallerden bahsedilir. Tüm bu örneklerden hareketle söylenebilecek şey ise bazı başlıklarda, konunun mahiyetine uygun vasıta beyitleri aracılığıyla ana başlığın dışına çıkılmaksızın yeni bir bahse geçildiğidir. Bu geçişlerde nazım şeklinin veya veznin değiştiği de görülür. Şairin böyle bir uygulamada bulunmasının sebebi, tekdüze giden ahengi canlandırmak olabilir.⁹ Bunun yanı sıra vasıta

⁹ İsmail Hakkı, bir diğer eseri *Kitâb-ı Gevheriyye*'de de bazı başlıkları birden fazla nazım şekliyle yazmıştır (Ataseven, 2020, s. 33).

beyitlerinin olması, zaten konu açısından benzerlik gösteren Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye'sini* hatırlatmaktadır.

Kaside nazım şekli ile yazılan bazı başlıklarda araya başka bir başlık eklenerek ilgili kasideye devam edildiği görülür. Örneğin 9b'de "Fî-Beyâni Hilkatî's-Semâvâtî's-Seb" başlığıyla yazılan kasidede "Fî-Beyâni Tertîbi Hakkî's-Semâ" ve "Fî-Beyâni Tertîbi Arzeynî's-Seb ve Bahrî'l-Muhît" olmak üzere alt iki başlık vardır. 287a'daki "Fî-Beyâni Makâmî's-Sâdis" kasidesinde ise "Fî-Beyâni Makâmî's-Sâbi başlığı bulunmaktadır. Okuyanlara ve dinleyenlere açıklayıcı olması niyetiyle açılan bu başlıkların hepsi, konuyla bütünlük içerisindedir. Metnin geneline bakıldığında ise bir başlıkta, iç içe geçmiş konular silsilesinin varlığı dikkat çekmektedir.

Ayrıca kimi şiirlerde hangi revî harfinin kullanıldığını belirtmek için ilgili manzumenin derkenarına "harfû'l .. ya da kâfiyetü'l..." şeklindeki ifadelerin şerh düşüldüğü, başlıklarda ayet ile hadislere yer verildiği, vezni söylenerek yeni bir manzumeye geçildiği metne dair söylenebilecek diğer özelliklerdendir.

Erzurumlu bir şair olan İsmail Hakkî'nın, kimi zaman ağız özelliklerine yer verdiği görülür. "Hiç" kelimesinin Erzurum ağzındaki karşılığı olan "heç" sözcüğü, bu konuya örnek verilebilecek bir kullanımdır. Metin hakkında yapılacak detaylı bir çalışmada ise daha fazla örneğe rastlanabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Şair, "hiç" kelimesini "heç" olacak şekilde harekelemiştir.

*Ṭavâf itmeyesîñ 'arşım temâmet
Ki yoğdur hikmetime heç nihâyet* (8a)

Kullanılan anlatım sade ve anlaşılırdır. Sözdən ziyade manaya önem veren şair, mecazlarla örülü bir dil yerine herkesin anlayabileceği bir anlatım tercih etmiştir. Konunun mahiyetine bağlı olarak dile yansıyan samimiyet açık bir şekilde görülmektedir. Şairin peygamber sevgisi, metin boyunca hissedilebilmektedir.

*Cihân halkına rahmetle 'aṭâsın yâ Resûlallâh
Dağı nûr-ı nübüvvetle hüdâsîñ yâ Resûlallâh*

*Çıkar her şeb Medîne'den seniñ nûruñ seher vaḳti
Semâvâtı ile her arza ziyâsîñ yâ Resûlallâh* (55b)

Eserin Muhteva Özellikleri

"Fî-beyâni sebebi't-telif" başlığıyla mesnevinin neden kaleme alındığı açıklanır. Bu bölümde İsmail Hakkî; zamane insanını cehalet kapladığı, fesatçıların tüm dünyayı mesken tuttuğu, insanların doğru yoldan uzaklaşıp yanlış yola sürüklendiği gerekçesiyle eserini yazmaya karar verdiğini açıklar. Bu ve benzeri nedenlerle eserin telif edilmesi, şairin toplumdaki aksaklıklara kayıtsız kalamadığının göstergesidir.

*İşit imdi bu manzûma sebeb ne
Neden yazıldı ya bundan taleb ne*

*Cehâlet kapladı âḫir zamânı
Bütün tutdı fesâd ehli cihânı*

*Ḍalâlet ehli eyledi taḫarrük
Ki ḳanda kaldı sünnete temessük* (2b)

Hemen sonra gelen beyitlerde toplumda görülen aksaklıklardan söz edilir. Mesela insanlara sorulacak olursa onlar, "Hz. Muhammed'in ümmetinden, Hz. İbrahim'in milletindeniz." diye cevap verirler ancak bu söylemin özünü bilemez veya buna yakışır bir şekilde yaşayamazlar.

*Sorarsañ dir Muḥammed ümmetiyim
Dīnüm İslām Ḥalil'in milletiyim*

*Velī millet nedür ümmet ne bilmez
Nedür farz u daḥı sünnet ne bilmez (2b)*

Toplumun içinde bulunduğu vaziyetten hoşnut olmadığı anlaşılan İsmail Hakkı, şair kimliğiyle yapabileceği ilk eylem olan "yazma" eğiliminde bulunarak halka, İslami değerleri yeniden hatırlatmaya niyet eder. Bu doğrultuda ise mevlid yazmaya karar verir.

*Kim ol sulṭān-ı dīniñ mevlidini
Beyān itmek gerekdür mevradini (2b)*

"Sebeb-i telif" bölümünün sonunda dua ve niyazda bulunan şair, yakarışını tamam ettikten sonra "mukaddimetü'l-kitâb" başlığına geçer.

*Tamām oldı du'ā el-ḥamdülillāh
Söze başlayalım eş-şükrü li'l-lāh (3a)*

"Mukaddimetü'l-kitâb" kısmında eserin kaç bölümden oluştuğu ve her bir bölümde hangi konulardan söz edildiği açıklanır. Şair, mukaddimeyle beraber yedi fasıldan oluşan bu eseri her kim okur veya dinlerse kendisine dua edilmesini diler.

*Muḥaddime yedi faşl üzere yazdım ben anı
Okuyup hem dinleyenler ideler bir hoş du'ā (3a)*

İlk fasılda Hz. Muhammed'in doğumu ve kâinatın yaratılışından, ikinci fasılda Hz. Muhammed'in mucizeleri ve vahyin peygambere nasıl nüzul olduğundan, üçüncü fasılda miraç olayından, dördüncü fasılda hicretten, beşinci fasılda Hz. Muhammed'in vefatından, altıncı fasılda kıyamet alametlerinden, sonuncu yani yedinci fasılda ise mahşer gününden söz edilir. Bu bölümlerin öncesinde veya sonrasında âşıkane üslupla söylenmiş manzumelerle anlatıma hareketlilik katılır.

*Faşl-ı evvel faḥr-ı 'ālem mevlidüñ ider beyān
'Ālem-i mülki meleküt tertib-i arz u semā*

*Faşl-ı şānī mu'cizātuñ bahşini ider beyān
Hem nuzul-i vaḥyi anda söylemek lāyık sezā*

*Faşl-ı şālīş zikr-i mi'rāc faşl-ı rābi' hicretiñ
Faşl-ı ḥāmīs hem vefātñ bahşin ider intihā*

*Faşl-ı sādīs bahş ider eṣrāṭ-ı sā'atden biraz
Faşl-ı sābi' yevm-i mahşerden beyān ider cezā*

*Ba'zı bahriñ arasında ba'zı āhirinde hem
'Āşıkāne yazılır beyt meclise odur ziyā (3b)*

İsmail Hakkı, bu kitabı hafız oğlu Cafer-i Tayyar için yazdığını belirtir. Oğlunun nefsine uyanlardan olmaması için bu eseri okumasını ister.

*Bu risāle ḥāfız oğlum Ca‘fer-i Ṭayyār için
Yazılıp dur okıyıcak olmaya ehl-i hevā (3b)*

“Mukaddimetü’l-kitâb” kısmının devamında şair, bu eseri yazması konusunda yakın çevresinin ısrarcı olduğunu ve bunun neticesinde Hz. Muhammed’in mevlid ve miracını anlatmaya koyulduğunu söyler. Amaç, okuyanı şaşkına çevirecek, eşi benzeri olmayan bir eser meydana çıkarmaktır. Öyle ki tavus kuşu misali, metnin bölümlerinde gezinen okuyucu okuduklarından zevk almalıdır.

*Qılam mevlūd mi‘râcını manzūm
Ola bir hoş kavā‘idiyle mefhūm*

*Getürem nazma bir niçe ğarā‘ib
Ferā‘idi kaşā‘idi ‘acā‘ib*

*Gezüp meclisleri eyleye seyrān
Qıla zevk ile dil ṭāvusı cevlān (4a)*

Peygamber yolunda bir eser bırakmaktan memnuniyet duyan şair, bu eserin yüzü suyu hürmetine kurtuluşa ermeyi diler.

*Ki ḥabībūn meslekinde bir eşer qodum girü
Yüzüme ṭtdum İlāhî vir baña andan necāt (48a)*

Eserin bölümlerine bakıldığında tipik bir mevlid özelliği göstermediği görülür. Çünkü mevlid türünde esas unsur “doğum” etrafında gerçekleşen hadiselerdir (Köksal, 2011, s. 29). Söz konusu mesnevîde ise konunun daha geniş bir düzlemde ele alındığı, işlenen mevzular itibariyle de Yazıcıoğlu Mehmed’in *Muhammediyye* adlı eseriyle benzer yönleri sahip olduğu görülür. *Muhammediyye*, üç bölümden oluşmaktadır. Yaratılışla ilgili birinci kısımda, Hz. Muhammed’in nuru ve kâinatın onun şanı için yaratılması olayı üzerine durulur. İkinci kısım, siyer-mevliddir. Burada bütün peygamberlerin bazı özellikleri tanıtıldıktan sonra Hz. Muhammed’in doğumuna, hayatına, savaşlarına, mucizelerine ve vefatı bahsine yer verilir. “Faslun Fî-Eşrâti’s-Sâ’a” başlıklı son bölümde ise kıyamet alametleri ve ahiret hayatıyla ilgili meselelere değinilir (Uzun, 2005, s. 586). *Muhammediyye*, konusu ve ifadesi bakımından halkın dinî duygularına tercüman olmuş; hem halk hem de ulema tarafından kabul görmüştür. Tıpkı Süleyman Çelebi’nin *Mevlid’i* gibi asırlarca Türk halkı tarafından takdir görmüştür. Bu eseri evlerde okumak, bir âdet haline gelmiştir (Akkuş, 2010, s. 129). Öyle ki Osmanlı toplumunda her evde Kur’an-ı Kerim’in yanında kutsal kitap değerinde yer almış; dinî eğitim ve öğretimin vazgeçilmez bir kaynağı olmuştur (Arpağuş, 2009, s. 249). Yazma ve basma nüshalarının çokluğu ve çeşitliliği de bunu göstermektedir. Yazıcıoğlu’nun kendi hattıyla olan *Muhammediyye* nüshasının günümüze kadar pek fazla yıpranmadan korunmuş olması, bu ilgi ve saygının bir başka delilidir (Çelebioğlu, 1996, s. 185-186). Geleneğin tesiriyle Erzurumlu İsmail Hakkı, *Muhammaediyye’yi* okuyarak bu kaynaktan beslenmiş; neticede ise *Muhammediyye’den* hareketle mevlidini kaleme almış olmalıdır.

Peygamber sevgisinin dile getirildiği *Muhammediyye*, siyer-mevlidler arasına girecek dinî-destânî mahiyette bir eserdir (Uzun, 2005, s. 586). Yazıcıoğlu Mehmed, eserini mevlid olarak tanımlasa da *Muhammediyye* tam anlamıyla bir mevlid sayılamaz. Mevzu bakımından siyerler, mevlidin bir üst unsuru, kapsayıcısı olarak kabul edilmelidir (Köksal, 2011, s. 29). Bu kapsayıcılık içerisine esma-ı Nebî, miracname, hicretname, şefaatname, hilye veya kırk/yüz/bin hadis türündeki müstakil eserler de dâhil edilebilir (Çorak, 2010: 5-12). Siyer ve mevlid türlerinin iç içe olması zaman zaman kavramların

birbiri yerine kullanılmasına sebebiyet vermiş; bazı Türkçe manzum siretû'n-nebiler, mevlid olarak adlandırılmıştır. Bu tip siretû'n-nebiler ise çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır (Güzel, 2009, s. 256). O halde İsmail Hakkı'nın mevlid olarak tanımladığı eserinin aynı zamanda bir siyer örneği olduğunu söylemek mümkündür. Siyerler, Hz. Peygamber'in hayatını her yönüyle işleyen eserlerdir. Genellikle Peygamber nurunun yaratılması ve bu nurun diğer peygamberlere geçtiği bilgisıyla başlayan siyerlerde daha sonra Hz. Muhammed'in nesebi, doğumu, çocukluğu, gençliği, peygamberlik alametleri, Hz. Hatice ile evlenmesi, peygamberliğinin gelişi, müşriklerle mücadelesi, hicreti, gazaları ve vefatına kadar gelişen olaylar anlatılır. Buna ek olarak sıfatları, ahlakı, mucizeleri ve çocuklarından bahsedilir. Siyer kitaplarında bu konular, çoğunlukla kronolojik olarak incelenir (Öztoprak, 2010, s. 53-54). İsmail Hakkı'nın *Mevlid*'i bir siyerde bulunabilecek içeriğe sahiptir. Peygamber'in yaşayışı tarihî sıralamaya bağlı kalınarak aktarılmış ve metin, dinî-tasavvufi nitelikteki diğer manzumelerle desteklenmiştir.

Ayrıca şair hakkında bilgi derlediğimiz kaynak kişi, eserin adının dededen beri *Kitâb-ı Bahâdır Mustafâ* olarak anıldığını zikretmiştir. Bu başlık, muhteviyata uygun olsa da mesnevi içerisinde böyle bir adlandırmaya rastlanılmamıştır. Eserin adıyla ilgili eldeki tek somut veri ise müellifin zikrettiği "mevlid" ifadesidir.

Mevlid hakkında genel hatlarıyla yapılan bu inceleme, İsmail Hakkı'nın diğer eseri *Kitâb-ı Gevheriyye*¹⁰ ile birçok ortak yöne sahip olduğunu göstermektedir. İlk olarak her iki eser, Peygamber sevgisi sonucunda kaleme alınmıştır. Eserlerin içeriği, şairin Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Nitekim *Kitâb-ı Gevheriyye*'de Yazıcıoğlu'nun adı açıkça zikredilir. Eserlerin ikisinde de kullanılan nazım şekilleri aynı olup daha çok kasideye verilmiştir. İsmail Hakkı'nın ahengi yeniden canlandırmak amacıyla yazdığı düşünülen "li-muharrihi" başlıklı şiirler ve elifname türündeki manzumeler sayılabilecek diğer ortak özelliklerdendir. Eserler arasındaki en önemli farklılık ise metinlerin bölüm sayısıdır. İşlenen konular benzer olsa da *Kitâb-ı Gevheriyye*, üç bölümden *Mevlid* ise yedi bölümden oluşmaktadır. *Mevlid*'de konu başlığına uygun olarak eklenen kıssa veya hikâyeler (Kıssa-ı Geyik, Fi-Beyâni Hikâyeti Keler, Beyânu Kıssa'ı Dellâke binti Fir'avn) *Kitâb-ı Gevheriyye*'de yoktur.

Sonuç

19. yüzyıl, divan şiiri için sonun yaklaştığı, mevcut şiir anlayışına yeniliklerin aksettığı bir dönem olsa da geleneğin bir uzantısı olarak dinî ve tasavvufi mahiyetteki manzumeler, yazılmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda eser yazan şairlerden biri de Erzurumlu İsmail Hakkı'dır. Şairle ilgili bilgilere, eserlerinden ve torunuyla yapılan görüşme neticesinde ulaşılmıştır. İsmail Hakkı, Erzurum'un İspir kazasına bağlı Cibali köyünde 1242/1826-27 tarihinde dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde "Hakkı" mahlasını kullanan şair, Sultan Abdülaziz döneminde yaşamıştır. Muhammet Naim adındaki bir hocadan ders almış; fıkıh, kelam, akaid gibi konularda kendini geliştirmiştir. Ölüm tarihi bilinmeyen İsmail Hakkı, doğduğu topraklarda metfundur. Şairin eserleri, ailesi tarafından muhafaza edilmektedir. Şu an için somut olarak bilinen eserleri *Kitâb-ı Gevheriyye* ve bu çalışmaya konu olan *Mevlid*'dir.

Erzurumlu İsmail Hakkı, üç yüz varaktan oluşan mevlidini oğlu için kaleme almıştır. Şair, eserini mevlid olarak adlandırmışsa da muhteva açısından Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sini hatırlatmaktadır. Müellifin bilinen bir diğer eseri, *Kitâb-ı*

¹⁰ *Kitâb-ı Gevheriyye* hakkındaki çıkarımlar için Yusuf Ataseven'in *Erzurumlu İsmail Hakkı ve Kitâb-ı Gevheriyye* adlı çalışmasından faydalanılmıştır.

Gevheriyye'nin de *Muhammediyye*'ye benzemesi, bu durumun tesadüfi bir durum olmadığını gösterir. Hem yazıldığı dönem hem de sonraki yüzyıllarda ilgiyle karşılanarak okumanın bir gelenek hâline geldiği *Muhammediyye*'nin İsmail Hakkı tarafından da okunduğu ve şair üzerinde derin bir tesir bıraktığı söylenebilir.

İsmail Hakkı, toplumdaki bozulmaya şahit olduğundan halkı uyarmak ve sahip olunan dinî değerleri yeniden hatırlatmak isteğiyle bu eseri telif etmeye karar verir. Ayrıca yakın çevresi de mevlid yazması konusunda ısrar eder. Toplam yedi bölümden oluşan eserde kâinatın yaratılışı, Hz. Muhammed'in doğumu, mucizeleri, miracı, hicreti, vefatı ve kıyamet alametlerinden bahsedilir. Farklı nazım şekilleri ve vezinlerin kullanıldığı metinde, başlıklar iç içe geçmiş vaziyettedir. Her tabakadan insana ulaşma kaygısından dolayı kullanılan dil sade, anlatım ise anlaşılırdır. Genel özellikleriyle tanıtılmaya çalışılan *Mevlid*, tarafımızca ilerleyen süreçte kitap olarak yayımlanacaktır.

Kaynakça

- Akkuş, A. (2010). *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür Tarihimizdeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Rize: Rize Üniversitesi.
- Arpaguş, H. (2009). Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyye'si. *Journal of Academic Studies*, 11(42), 243-256.
- Atak, F. (2018). Erzurumlu Divân Şairleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 467-515.
- Ataseven, Y. (2019). *Erzurumlu İsmail Hakkı ve Kitâb-ı Gevheriyye'si (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Ataseven, Y. (2020). *Erzurumlu İsmail Hakkı ve Kitâb-ı Gevheriyye'si*. Ankara: Astana Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1996). *Muhammediye*, C. I. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çorak, R. (2010). *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 2-3 (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Güzel, A. (2009). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Horata, O. (2019). *Has Bahçede Hazan Vakti- XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kartal, A. (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztoprak, N. (2010). Türk Edebiyatında Manzum Siyerler. *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, 16-17 Nisan 2009, Bursa, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 51-70.
- Uzun, M. İ. (2005). Muhammediyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünver, İ (1988). XIX. Yüzyıl Divan Şiiri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2) 131-140.

Kaynak Kişi

Muhittin Günler. Erzurum Doğumlu. Cibali Köyü Eski Muhtarı [24. 07. 2019 tarihinde yapılan görüşme].

Ek: Örnek Şiirler**Bahr-i Kaşir***mefā'ılün mefā'ılün fe'ülün*

(Peygamber'in doğumunda yaşanan mucizelerin anlatıldığı bölüm)

(vr. 55b)Emîne didi gördüm ki semâdan

Bir ağ bulut baña geldi hevâdan

(vr. 56a)

Gelüp oğlum Muhammed'i bu didi

Gözümde gâ'ib oldu hem yürüdü

Nidâ itdi o hâlde bir münâdî

Nidâ içinde oldu böyle yâdî

Tavâf itdürüñ aña şarkı ğarbî

İdiser ümmeti düşmânla ğarbi

Kılıñ hem cümle deryâlara idhâl

Görübün şüretin ideler iclâl

Biraz müddet bulut çün oldu tâhir

Açıldı oğlum anda oldu zâhir

Vücûdından şular damlardı ey şâh

O hâlde bir nidâ irişdi nâgâh

Güzeldir bu Muhammed ne güzeldir

Güzel rayhâ gelür şan misk-i ezfer

Ki gördüm nâgihân üç kimse geldi

Gelüp anlar da etrafımda durdı

Gümüş ibriğ-durur biri elinde

Yeşil zümrüd legen biri elinde

Üçüncisi elinde bir ğarîr var

Anı açdı içinde bir mühür var

Anıñ mişlini görmemişdi gözler

Veya vaşfını itmemişdi sözler

Ol ibriğle oğlumı yedi kez

Legen içinde yaykandı yedi kez

Mübârek zahrına başdı o mühri

Nûra ğarğ itdi ol sultân-ı dehri

...

Kıssa-ı Geyik/ Meşnevî

mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün

(Hz. Muhammed’in mucizelerinin anlatıldığı kısımda yer alan bu başlıkta Arap bir avcı tarafından avlanan geyiğin, yavrularını doyurmak için Peygamber’den yardım istemesi ve kıssanın sonunda avcının elinden kurtulması anlatılır.)

(vr. 74a)

Resūlullāh ki bir şahrāda nāgāh
Gezerken bir nidā irdi ol āgāh

Hem üç kez didi yā ḥayra’l-beşer hem
Tevakḫuf eyle bil benden ḥaber hem

Bakup ‘ālemlerin sultānı gördi
Meger kim bir ‘Arab anda yaturdı

Yanında bir geyik baḡlu dururmuş
Faşih lisān ile anı çağırmuş

Didi niçün durursiñ bend içinde
Ġamıyla ḥüzn ile bu derd içinde

Didi kim avladı beni bu şayyād
Anın-çün eylerem āh-ıla feryād

Niçün ağlamayam ben işbu bāḡda
Yetim ḳaldı iki yavrum şu taḡda

Ḳoyuvir beni şimdi tiz varayım
İki yavrumı emzürüp geleyim

Resūl eytdi gelür misiñ muḥaḳḳaḳ
Didi kim gelmez isem diñle muṭlaḳ

Baḡa fetḫ eylesün Ḥaḳ ṭamu bābı
Ki ḳılsun anda gümrükci ‘azābı

Bu sözi dir iken ‘Arab uyandı
Resūl’i gördi yanında ṭayandı

‘Arab’a bu kelāmı ḳıldı taḳrīr
‘Arab ḳıldı Resūlullāh’a ta‘zīr

Didi kim bu ne sözdür vaḥşī ḥayvān
Niçe söyleye bunda ḳavl-i insān

Ya niçe ḳurtula ḳaçā gele ol
Suhūletle niçe ala gele ol

Resūl eytdi gelür ol inşā Allāh

‘ Arab didi kefil ol buña ey şâh

...

Beyt¹¹

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

(vr. 63a)

Qablamış qalbiñi qasvet ey deni
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key
Bilmeyüp nefsiñ unuttuñ sen seni
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Bağmasiñ kâmilleriñ efvâhine
Şoñi hasretle düşersiñ câhına
Sâlik olmazsıñ ki bu Hâk râhına
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Niçe bir Hâllâk’a ‘ işyân eylediñ
Niçe bir nâ-hâk sözi çok söylediñ
Ya meger ‘ahdiñi nisyân eylediñ
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Ehl-i hâk dünyâda olur dil-şikeşt
Terk-i mâ lâ-ya‘ nî kılar hâk-perest
Kim hayâl oldu saña bezm-i elest
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Ġâfil olma irişür saña ziyân
Havf idüp Hâk’dan utan zâhir nihân
Saña şayyâdıñ irişür nâgihân
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Niçe bir füssâka kıilup inkıyâd
Hâk içinde olasıñ ehl-i fesâd
Nefsiñe çek dâ’imâ tiğ-i cihâd
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Rızq için kılsañ cihânda devr-i kend
Zehir olupdur saña mindeki kıand
Niçe bir dîvânesiñ ey dermend
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

Hâkkı söyleme yaramaz şöbete
Eyleme câhiller ile ülfeti

(vr. 125)

Dest-i kâmilden tutup kıl hizmeti
Tâ-be-key bu hâb-ı gâflet tâ-be-key

¹¹ Müellif tarafından “beyt” başlığı konan manzumenin “şarkı” nazım şekliyle (Mütekerrir murabba özelliği göstermektedir.) yazıldığı görülmektedir.